

Азиз Қаюмов

6

**Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси**  
**Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи**

**Азиз ҚАЮМОВ**

**Асарлар**

**6-жилд**

**XVI АСР ЎЗБЕК АДАБИЁТИ**  
**ЧИМЁНЛИ ШОИР ҲУВАЙДО**

Тошкент  
“MUMTOZ SO‘Z”  
2010

83.3(5Ў)

Қ.33

Қаюмов Азиз.

Асарлар / А.Қаюмов; Таҳрир ҳайъати: Ҳ.Болтабоев, И.Ғафуров, М.Маҳмудов, Ю.Турсунов, М.Рашидова. Масъул муҳаррир: С.Ҳасанов. Нашрга тайёрловчилар: М.Рашидова, Ф.Икромова Алишер Навоий Давлат Адабиёт музейи. - Тошкент: Мумтоз сўз, 2010.

Т. VI. XVI аср ўзбек адабиёти, Чимёнли шоир Ҳувайдо.

ББК 83.3(Ў)

Ўзбекистон Фанлар академиясининг Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи 2008 йилдан бошлаб академик Азиз Қаюмовнинг «Асарлар»ини нашр қилмоққа киришди.

Уларда олимнинг Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Огаҳий, Ҳувайдо, Фурқат каби йирик ўзбек адибларининг ижодига оид асарлари бор.

Шунингдек, Аҳмад Фарғоний, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Улуғбек Мирзо каби буюк олимлар илмий фаолиятига доир илмий-оммабоп китоблари, Ўзбекистон академиклари тўғрисидаги рисолалари ҳам бу нашрдан ўрин олган. Булардан ташқари ўзбек, форс-тожик адабиёти тарихига оид мақолалари, илмий ишлари ҳам «Асарлар» тўпламига киритилган.

**Масъул муҳаррир:** Саидбек Ҳасанов.

**Нашрга тайёрловчилар:** Маъмура Рашидова, Ф.Икромова

**Тақризчи:** Р.Орзибеков

**Таҳрир ҳайъати:** Филология фанлари доктори, профессор Ҳ.Болтабоев, ф.ф. номзодлари И.Ғафуров, М.Маҳмудов, М.Рашидова, Ю.Турсунов.

№ 699-2290-2008

ISBN 978-9943-363-03-8

© Азиз Қаюмов, 2010

© «MUMTOZ SO'Z», 2010

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ТАРИХИДА ОИЛ  
ҚАВМЕТ ВА АДАБИЙ МАТНЛАР

Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик  
Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик

## АЗИЗ ҚАЮМОВ

Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик  
Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик

Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик

## XVI АСР ЎЗБЕК АДАБИЁТИ

### (Илмий-адабий чизгилар)

Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик  
Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик

Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик  
Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик

Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик  
Ўзбекистонда XVI асрда адабий тарихда турмушнинг  
вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик вақтинчалик

## ХVI АСР ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ТАРИХИГА ОИД АДАБИЁТ ВА АДАБИЙ МАНБАЛАР

Ўзбекистонда ХVI аср ўзбек адабиёти тўғрисида бизнинг авлод учун дастлаб янги сўз айтган олим профессор Абдурауф Фитратдир. 1926 йили “Маориф ва ўқитғучи” журналида “ХVI асрдан сўнгра ўзбек адабиётига умумий бир қараш” мавзуида программа мақола ёзиб, бу давр адабиётининг муҳим жиҳатларини англатган эди. Сўнгра Ўзбекистон Фанлар академиясининг муҳбир аъзоси Олим Шарофиддиновдир. Унинг томонидан тузилган «Ўзбек адабиёти тарихи» хрестоматияси 1945 йили – Иккинчи жаҳон уруши тугалланган йили Тошкентда нашр этилди (Бу хрестоматиянинг биринчи томи 1941 йилда босилган эди. У қадимий даврлардан то ХV асргача бўлган ўзбек адабиёти намуналаридан ташкил топган).

Олим Шарофиддинов ушбу хрестоматияга ёзган кичик бир мақоласида ХVI асрда тарих, тил ва адабиёт соҳасида катта илмий аҳамиятга эга бўлган бир қанча ишлар қилинганини, ўзбек тилида кўпгина оригинал тарихий-адабий асарлар ёзилганини кўрсатади. Сўнг ўша асарлардан намуналар келтиради.

1965 йилда Тошкентда Ўзбекистон олий мактабларининг филология факультетлари учун ёзилган дарсликнинг биринчи китоби босилиб чиқди. Унинг муаллифи профессор Натан Муродович Маллаев. Унда ХVI аср ўзбек адабиёти вакилларидан Бобур, Муҳаммад Солиҳ, Мажлисий ижодига алоҳида ўрин берилган.

Профессор Акрам Иброҳимов 1978 йили Тошкентда ўзининг «ХVI аср ўзбек адабиётининг асосий хусусиятлари» китобини нашр этди. Бу иш ўзбек адабиётининг ХVI асрдаги умумий ҳолати, мураккаб ва зиддиятларга тўла ўша давр адабиётини замонавий нуқтаи назардан тадқиқ этмоқда муҳим аҳамиятга эга бир тадқиқот эди.

ХVI аср ўзбек адабиётига доир муҳим маълумот «Ўзбек адабиёти тарихи»нинг III томида ҳам бор. Бу асар 1978 йили Тошкентда нашр этилган. Уни Ўзбекистон Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти ва Самарқанд Давлат университети олимлари ёзганлар. Унда ХVI

аср ўзбек адабиётига мансуб Бобур, Муҳаммад Солиҳ, Хожа каби ижодкорлар адабий меросига оид маълумот ва фикрлар келтирилган.

1976 йили Москвада проф. Х.Кўрўғлининг «Узбекская литература» китоби нашр этилди. У филология факультетлари учун ўқув қўлланмаси сифатида яратилган эди. Китоб рус тилида ёзилган ва нашр этилган. Унда XVI -XVII аср ўзбек адабиёти ва XVIII-XIX аср бошидаги ўзбек адабиёти тўғрисида икки боб бор. Бу жуда фойдали асар. Рус китобхони ва толиби илмларини ўзбек адабиёти тарихи билан таништиришда муҳим аҳамиятга эга. У ҳам ўз вазифасини тўла бажарди.

Тожикистон олимларининг XVI-XVIII аср тожик адабиёти тўғрисида асарлари ҳам муҳим аҳамиятга молик. Бундай асарлар анчагина. Уларнинг кўпи айрим ижодкорлар ҳаёти ва ижодига бағишланган. Умумлашма мазмундаги китоблардан Усмон Каримовнинг «Адабиёти тожик дар аср XVI» (Душанбе, 1985), Р.Ҳодизода, У.Каримов, С.Саъдиевнинг «Адабиёти тожик» (Асрҳои XVI-XIX ва ибтидои асри XX. Душанбе, 1988) китоблари биз ўрганмоқда бўлган XVI аср адабиёти тўғрисида қимматли материаллар ва илмий фикрларга эгадир.

Булардан ташқари Ўзбекистонда XVI аср ўзбек адабиётига мансуб ижодкорларнинг адабий мероси тўғрисида бир мунча диссертациялар, илмий рисола ва мақолалар чоп этилган. Улар ушбу ишимизнинг адабиётлар рўйхатида қайд этилган. Шунинг учун ҳам XVI асрдаги ўзбек адабиёти тарихида бош ўрин эгаллаган шоирлар Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Муҳаммад Солиҳ, Мажлисий ижодий мероси тўғрисида ушбу тадқиқот ишимизда кўп ўрин ажратилмаган. Чунки бу ижодкорлар ҳаёти ва фаолияти ҳақида махсус илмий тадқиқотлар мавжуд.

Бу илмий ишлар ҳаммаси ўз вақтида, ўз вазифасини адо этди. Ўзбек адабиёти тарихини ўрганиш, тадқиқ этиш ва оммалаштиришда маълум аҳамиятга эга бўлди. Орадан кўп йиллар ўтди. Давр ўзгарди. Янги концепциялар вужудга келди. Биз даставвал ўша илмий адабиётшуносликка муҳим ҳисса бўлган ишларни яратган ҳамкасабаларимизга уларнинг самарали ва фойдали меҳнатлари учун миннатдорлик изҳор этамиз. Айни замонда ушбу илмий тадқиқоти-мизда XVI аср ўзбек адабиёти тарихига айрим тўлдиришлар киритмоққа,

## МУНДАРИЖА

### XVI аср ўзбек адабиёти тарихига оид адабиёт ва адабий манбалар

Биринчи бўлим. XVI асрдаги Мовароуннаҳр ва Хуросондаги адабий ҳаёт.....	9
Заҳириддин Муҳаммад Бобур.....	26
Шоир Муҳаммад Солиҳ ғазаллари тўғрисида.....	31
Хожа.....	36
Беклар ва ҳоким баҳси.....	51
“Мақсад ул-атвор”.....	54
Мулла Бақойи.....	70
Шоҳибекхон - Шайбонийхон.....	71
Убайдуллоҳхон – Қул Убайдий.....	89
Азизий.....	99
“Таворихи гузида” – “Нусратнома”.....	102
Ҳилолий.....	114
Масъуд Мирзо Шоҳий.....	125
Восифий.....	134
Шоир Залилий.....	159
<b>XVI аср иккинчи ярмидаги адабий ҳаёт тўғрисида</b>	
Ҳофиз Таниш Бухорий.....	172
Мушфиқий.....	178
Мутрибий.....	183
Хулоса.....	189
<b>Чимёнли шоир Хувайдо.....</b>	<b>192</b>
Меҳмон.....	195
“Чор дарвиш”.....	197
Сайил.....	201
Қозининг ҳажвияси.....	207
“Роҳати дил”.....	214
Ўйлар оғушида.....	217
Таҳсил йиллари.....	220
Дўстлар учрашуви.....	223
Тарих дарси.....	228
Фитна.....	232
Жунғарлар уружи.....	234
Жанглар.....	237

Мардлик.....	239
Маслаҳат.....	241
Қасос.....	242
Ҳужум.....	244
“Гумбази аҳзаринг куяр...”.....	248
Қиргин.....	252
Қайғуриш.....	259
Устоз ва шогирд суҳбати.....	263
Савдо.....	270
Баҳслар.....	273
Қалб садолари.....	277
Мингдон.....	280
Учрашув.....	286
Умр мезони.....	289
Авлодлар.....	291
<b>Яқун ўрнида.....</b>	<b>294</b>

Ushbu kitob bilan to'liq tanishish uchun O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasiga tashrif buyuring.

Manzil: Toshkent shahri, 100100, M.Ulug'bek tumani, Ziyolilar ko'chasi, 13-uy.